

PEDAGOGICKÉ MYSLENIE V DIELE IMMANUELA KANTA Pedagogical thinking in Immanuel Kants' work

Jana Gašparovičová

Katedra sociálnych a humanitných vied
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2, 911 01 Trenčín
jana.gasparovicova@tnuni.sk

Abstract: The paper discusses the Kant's study „On Pedagogics“ that represents a set of Kant's lectures on pedagogics made in the 70ies and 80-ies in the 18th century. The Kant's study is divided into the following parts: Introduction, Scientific Discussion, On Physical Education and on Practical Education. According to Kant the education process comprises discipline, cultivation, civilization and moralization. Kant considers the process of education to be an art. Applying this art a man as a natural creature is transformed into a human one; the art that develops human natural inherited qualities and improves the human species in the view of imposing impact on the task of mankind. This objective can be achieved only on the basis of an inner principle of duties, moral imperative dwelling inside people. Kant emphasises the self-forming process of individuals that is controlled by an educator. The objective of the education process is free and confident individual who is able to push himself/herself forward while respecting the others. From the Kant's point of view the individual is highly motivated and tries to reach general welfare. According to the Kant ideas the education process meets requirements for social justice, equal rights for people, and respect for human dignity.

Key words: Kant's work, practical and physical education, scientific discussion, discipline, cultivation, civilization, individuals' self-forming, dignity

Úvod

Immanuel Kant je širokej laickej verejnosti známy predovšetkým svojim výrokom: „*Dve veci naplňajú myseľ vždy novým a vzrastajúcim obdivom a hlbokou úctou, čím častejšie a vytrvalejšie sa myslenie nimi zaoberá: hviezdnaté nebo nado mnou a mravný zákon vo mne.*“

Immanuel Kant (1724-1804) je predstaviteľ nemeckého klasického idealizmu, tvorca kriticizmu, prežil celý svoj život v rodnom východopruskom Königsbergu, kde vyštudoval a pôsobil až do svojej smrti ako docent a neskôr profesor filozofie. Myšlienky svojho filozofického diela potvrdzoval svojim životom, ktorý sa vyznačoval stereotypom a dôslednou, doslova železnou disciplínou a koncentráciou. Jeho pravidelný denný režim začínal o piatej ráno prácou a končil o desiatej večer po ukončení práce. Kant ovplyvnil svojou filozofiou celé generácie filozofov 19. storočia a mal obrovské množstvo nasledovníkov, ale i odporcov. Heine uvádza (In Kraus, 1993, s. 8), že „*jeho dielo svojim účinkom ďaleko predbieha Francúzsku*

revolúciu“. Kantov žiak a jeho neskorší odporca Herder o ňom napísal: „V rokoch svojho najväčšieho rozkvetu mal veselú činnosť mladíka, ktorá, ako verím, ho sprevádzala až do jeho najneskoršej staroby. Jeho otvorené, pre myslenie stavané čelo bolo sídlom nezničiteľného jasu a radosti. Najduchaplnejšia reč plynula z jeho pier; bol pohotovo žartovný, vtipný a rozmarný a jeho poučný prednes bol tým najzábavnejším rozhovorom“ (tamtiež, s. 8). Vo svojej filozofii vychádzal z Baconovho racionalizmu, opieral sa o Voltaira, Wolfa, Lockeov skepticizmus a Rousseauov kult citu.

„Kant zjednotil vo svojom 'kriticizme' všetky tri ponímania: preceňovanie rozumu a zbavovanie ho svojprávnosti sa uvádzajú na pravú mieru v Kritike čistého rozumu, hlas citu, právneho citu sa stáva podstatným motívom Kritiky praktického rozumu. Tým sa urobil rozhodný koniec vládnucemu hlavnému prúdu, 'osvietenstvu', ktoré sa rozštiepilo na dva tábory, a to práve na dogmatizmus a skepticizmus“ (tamtiež, s. 12).

„Kant dovŕšil a prekonal osvietenstvo v oblasti filozofie, podobne ako Rousseau, pokiaľ ide o všeobecný zmysel života a pedagogiku. Má svoj význam i z hľadiska názorov na výchovu a vzdelávanie, najmä jeho predstava o povinnosti, orientovaná proti morálke prospesnosti a blaženosti osvietenstva a významná je i jeho idea humanity. Prednášky o pedagogike sú úzko späté s myšlienkami osvietenstva, obsahujú však i nadeepochálne pedagogické hľadiská“ (Reble, 1996, s. 156).

O pedagogike

Najvýznamnejší Kantov príspevok z oblasti pedagogiky predstavuje štúdia *O pedagogike*, ktorú publikoval D. Fridrich Theodor Rink v Königsbergu v roku 1803. Štúdia obsahuje prednášky I. Kanta, prednášané na základe nariadenia, podľa ktorého museli profesori filozofie na univerzite v Königsbergu každý rok prednášať študentom pedagogiku. Podľa Rinka (1803) vychádzal profesor Kant pri príprave svojich prednášok z vydanej učebnice o umení výchovy, ktorej autorom bol bývalý Kantov kolega, konštitucionálny radca Bock. Učebnica bola pre neho určitým návodom, presne sa jej však nepridŕžal. Ide o prednášky, ktoré Kant prednášal svojim študentom v akademických rokoch 1776-77, 1783-84, 1786-87.

Obsahovo sa spis delí na nasledujúce časti, ktoré rozvedieme bližšie:

1. Úvod.
2. Vedecká rozprava.
3. O fyzickej výchove.
4. O praktickej výchove.

I. Úvod

„Človek je jediný tvor, ktorému je potrebná výchova. Ako výchovu chápeme starostlivosť (opatovanie, výživu), disciplínu, vyučovanie a súčasne mravnú výchovu. V dôsledku toho je človek cicavcom, chovancom a učňom“ (Kant In Rink, 1803, s. 2).

Podľa Kanta sa človek mení pomocou disciplíny z prírodnej bytosti na ľudskú. Keďže však, na rozdiel od zvierat, nemá inštinkty, potrebuje rozum a sám si vytvára program svojho správania. Výchova je realizovaná ľuďmi, každá generácia

vychováva ďalšiu a cieľom ľudského druhu je prirodzené vlohy ľudstva vlastnými snahami postupne zo seba dostať a rozvíjať. Disciplína zabraňuje tomu, aby človek na základe svojich zvieracích pudov odbočil od svojho určenia – ľudskosti. Človek musí byť podrobený disciplíne v skorom veku, aby sa podrobil rozumu, predpisom a prekonal svoj prirodzený sklon k slobode. „Človek sa stáva človekom len vďaka výchove. Nie je ničím iným ako tým, čo z neho urobila výchova“ (tamtiež, s. 4).

Kant chápe výchovu ako umenie, ktoré sa realizuje mnohými generáciami a zdokonaľuje sa. Každá generácia, vyzbrojená vedomosťami predchádzajúcej, môže výchovu ďalej skvalitniť tým, že prirodzené vlohy človeka proporcionálne a účelne rozvíja, a tým vedie ľudský druh k jeho prirodzenému určaniu. Prozreteľnosť chcela, aby človek dostal zo seba to dobré a hovorí tak povediac človeku: „Chod' do sveta, – tak nejako mohol Stvoriteľ človeka osloviť – vyzbrojil som ťa so všetkými vlohami k dobrému. Tebe prináleží ich rozvíjať a tvoje vlastné šťastie a nešťastie závisí od teba samého“ (tamtiež, s. 4). Človek má svoje vlohy rozvíjať smerom k dobrému, má sa sám zlepšovať, kultivovať a stávať sa morálnejším. „Ľudská povaha sa vďaka výchove vyvíja k lepšiemu, a tým vytvára prospekt budúceho šťastnejšieho ľudského rodu“ (tamtiež, s. 5). Princípom umenia výchovy je vychovávať deti nielen k súčasnému, ale aj k budúcemu lepšiemu stavu ľudského rodu. Výchova má mať teda kozmopolitický charakter. Je to spolu s umením vládnuť jedno z najťažších umení, nemá byť mechanické, ale judiciálne. Je lepšie, ak je vychovávanie uskutočňované zo strany poddaných ako vládnucich, pretože skúsenosť ukazuje, že vládnuci pri výchove sledujú vlastné ciele a záujmy štátu.

Vzdelávací proces obsahuje nasledujúce stupne:

Disciplína – znamená krotenie divokosti. Disciplína podriaďuje človeka zákonom človečenstva. Je potrebné, aby dieťa bolo podradené disciplíne v ranom veku. Vychovávateľ má zverencovi ukázať iba hranice a dieťa sa má kontrolovať na základe vlastného rozumu samé. Vhodným spôsobom vedenia dieťaťa k sebadisciplíne je tzv. hra s pravidlami, v ktorej pravidlá deti navádzajú konať disciplinovane. Podriadenie sa uznávanej autorite a vlastnému rozumu je predpokladom dosiahnutia autonómie.

Kultivácia – človek, ktorý nie je kultivovaný, je surový. Kultúra obsahuje poučenie a vzdelávanie človeka. Ide o získavanie a vytváranie zručností a schopností potrebných pre život v spoločnosti.

Civilizovanie – človek je súčasťou ľudskej spoločnosti. Potrebuje nadobudnúť určité spôsoby, múdrosť, aby bol súčasťou spoločnosti a mal na ňu vplyv a vedel využívať ľudí na dosiahnutie konečného cieľa. Nejde tu však o inštrumentalizáciu, či manipulovanie ľudí za účelom zisťných cieľov, ale o realizáciu konečného cieľa, určenia človeka vo svete, určenie toho, čo dáva životu zmysel. Tento zmysel môže človek pochopiť len v spoločenstve, vo vzájomných konfliktoch. Podľa Kanta má byť škola spoločnosťou v malom, cvičiskom životnej múdrosti i sveta skúsenosti pre vlastnú orientáciu dospelých jedincov.

Moralizácia – Kant chápe proces moralizácie ako vzdelávací proces, v ktorom sa človek moralizuje – stáva sa morálnym. Človek nie je adresátom, ale pôvodcom určenia povinností. Moralizácia je najdôležitejší stupeň, pretože učí deti myslieť. Individuálny proces výchovy sa realizuje seba výchovou človeka na morálnu bytosť, ktorá si je schopná sama stanoviť rozumné zákony svojho konania. Morálny človek koná na základe pochopenia nutnosti určitého konania alebo – ako Kant tvrdí – na základe morálneho, t.j. nepodmieneného kategorického imperatívu. Dobré ciele sú

v zmysle Kantovej teórie kategorického imperatívu chápané ako ciele, ktoré schvaľujú všetci a môžu byť v rovnakom čase cieľmi každého jednotlivca. Výchovou sa človek stáva disciplinovanejším, kultivovanejším, civilizovanejším a morálnejším.

Výchova a vzdelávanie nesmú byť mechanické, musia vychádzať z princípov. Skôr ako sa zriadia štátne školy, odporúča Kant zriadenie experimentálnych škôl v zmysle desausského inštitútu. Navrhuje, aby domáca výchova bola doplnená a zdokonalená na verejných inštitútoch, na ktorých sa vyučuje a zároveň morálne vzdeláva. Výchova a vzdelávanie má prebiehať približne do 16. roku života. Za problém výchovy pokladá zjednotenie slobody a podriadenie sa tlaku zákona. Mladý človek musí poznať odpor spoločnosti, aby sa zoznámil s ťažkosťou udržať sa, postrádať, presadiť sa, aby sa kultivoval a mohol byť raz slobodný a nezávislý, sám sa staral o svoju obživu.

II. Vedecká rozprava

Kant rozdeľuje pedagogiku na fyzickú a praktickú vedu o vzdelávaní. Fyzická výchova sa týka spôsobov, ktorými disponujú aj zvieratá – stravovania (ide o fyzický rozvoj). Praktická alebo morálna výchova je vychovávanie človeka ako slobodne konajúcej bytosti. „*Je to výchova k osobnosti, slobodne konajúcej bytosti, ktorá je súčasťou spoločnosti a zároveň má svoju vnútornú hodnotu, dôstojnosť. Pozostáva zo scholasticko-mechanického vzdelávania, s prihliadnutím na schopnosti, je teda didaktická, z pragmatického vzdelávania s prihliadnutím na múdrosť, z morálneho vzdelávania s prihliadnutím na mravnosť*“ (tamtiež, s. 12). Scholastické vzdelávanie potrebuje človek, aby bol schopný dosiahnuť svoje ciele. Dáva mu hodnotu individuálnej bytosti. Vzdelávaním k múdrosti sa stáva človek občanom, dostáva verejnú hodnotu. Morálnym vzdelávaním dostáva hodnotu s ohľadom na celý ľudský rod.

III. O fyzickej výchove

Fyzickej výchove venuje Kant najobsiahlejšiu časť prednášok. Pod fyzickou výchovou primárne chápe základnú starostlivosť rodičov o svoje deti. Zahŕňa do nej starostlivosť o výživu a fyzický rozvoj dieťaťa. Poznatky, ktoré sprostredkováva, určite predstavovali v dobe svojho vzniku – v 18. storočí – novum, mnohé z nich majú charakter nadčasovosti a dodnes nie sú prekonané. Zdôrazňuje princíp prirodzenosti vo výchove, týkajúcej sa tak fyzickej, ako i duševnej stránky jedinca. Pri koncipovaní prednášok postupuje chronologicky, od narodenia dieťaťa po obdobie zrelosti.

Prvú časť prednášok danej state venuje výžive a fyzickému rozvoju dieťaťa. Kant odporúča, aby boli novorodenci vyživovaní materským mliekom, kravské mlieko neodporúča, pretože môže dieťaťu uškodiť. Vyvracia poveru, že dieťa dojčením „*nasáva zmysľanie*“ (rozum), poukazuje na osožnosť tzv. 'miconia' prvotného materského mlieka, ktoré slúži k posilneniu novorodenca, k odstráneniu nečistôt z jeho tela. Upozorňuje na škodlivosť pikantnej stravy, príliš teplých nápojov i jedál a na vytváranie škodlivých návykov, resp. závislostí (tabak, alkoholické nápoje). Čím má človek viac návykov, tým je menej nezávislý a voľný. Vyzdvihuje otužovanie detí primeraným oblečením a studenými kúpeľmi. Za škodlivé považuje i silné zaviňovanie detí, ktoré ich obmedzuje vo voľnom používaní končatín.

Odporúča používanie tzv. 'arcuccia' (tal.), krabice s remeňmi, v ktorej sa dieťa môže voľne pohybovať, nemusí byť zavinuté a je chránené pred priľahnutím matkou počas spánku, v dôsledku čoho dochádzalo v tomto období k častej úmrtnosti detí. Kant zdôrazňuje, že je potrebné nechať dieťa plakať a kričať, a nie ho okamžite 'učičikať', je to osožné nielen pre rozvoj vnútorných orgánov tela dieťaťa, ale aj preto, aby si dieťa nezvyklo týmto spôsobom presadzovať svoju vôľu. Ak sa deťom všetko splní, stávajú sa podľa Kanta despotické a kazia sa tým. Pri fyzickom rozvoji dieťaťa (osvojovaní nových zručností) treba postupovať prirodzeným spôsobom, používať čo najmenej umelých prostriedkov tam, kde je dostatok prirodzených nástrojov (napr. pri učení chodenia nechať dieťa najprv liezť, nepoužívať zbytočne 'chodúľky'). Zabránuje sa tým vzniku závislosti na prostriedkoch a zároveň používaním prirodzených nástrojov sa dieťa dôkladnejšie učí, stáva sa kreatívnejším. Výzva k zaujatiu postoja k prirodzenosti je najmä v súčasnosti, pri nadmernom využívaní technických prostriedkov, pre nás veľmi aktuálna. Prirodzenosť je potrebné dodržiavať i pri duševnom rozvoji jedinca. Neprirodzené správanie (nútenie dieťaťa, aby po bitke pobozkalo ruku rodičom) spôsobuje vznik pretvárdky a falošnosti. Kant pokladá za veľmi dôležité, aby si dieťa zvyklo na režim (napr. podávanie jedla v určitý čas). Výchova dieťaťa má byť tvrdá, ale len ako prostriedok na zabránenie vzniku pohodlnosti u dieťaťa. Dieťa sa nesmie rozmaznávať. Pri formovaní duševna je nutné dbať na to, aby disciplína nebola otrocká, aby nezlomila vôľu dieťaťa. Dieťa musí cítiť slobodu a zároveň nesmie obmedzovať slobodu iných. Heslom výchovy by malo byť, že si nesmieme byť vzájomne na obtiaž, pretože: „*Svet je dostatočne veľký pre nás všetkých*“ (Kant In Rink, 1803, s. 24). Dieťa sa nesmie zbytočne slovne zahanbovať, aby neostalo zdržanlivé a plaché. Ak sa deti vychováajú tak, aby krikom nič nez mohli, sú slobodné bez bezočivosti a skromné bez plachosti. Kant pokladá za pozitívnu časť fyzickej výchovy kultúru, ktorá spočíva v cvičení duševných síl. Opäť zdôrazňuje základné pravidlo, že používanie umelých nástrojov je potrebné redukovať tak, ako je to len možné, pretože nástroje rušia prirodzené zručnosti (napr. je lepšie určovať čas na základe postavenia Slnka a nie pomocou hodín). Veľkú dôležitosť pripisuje i pestovaniu fyzického pohybu, rozvoju vrtkosti, obratnosti, šikovnosti, pestovaniu športov, pri ktorých sa rozvíjajú i zmysly. V duchu kalokagatie požaduje vzájomný rozvoj tela i duše.

Využívanie hry pri výchove považuje za užitočný prostriedok cvičenia zmyslov. Hra musí mať svoj zámer a cieľ a je jedným z prostriedkov toho, aby si dieťa navyklo na neustálu činnosť. Zdôrazňuje veľký význam práce, potrebu naučiť dieťa pracovať. Pozitívny postoj k práci a jej dôležitosti (dieťa nemôže brať všetko ako hru) je nutné kultivovať v škole. Vychovávanie k práci musí obsahovať i nátlak, dieťa musí pochopiť, že je čas na prácu a čas odpočívať. Veľký význam pripisuje kultivovaniu a rozvoju duševných síl, pričom duševná sila nemá byť kultivovaná sama pre seba, ale vo vzťahu s inou silou (obrazotvornosťou – rozumom). Nižšie sily samy o sebe nemajú žiadnu hodnotu: „*človek s dobrou pamäťou, ktorý nemá schopnosť úsudku, je len chodiacim lexikónom*“ (tamtiež, s. 26). Rozum chápe ako schopnosť, ktorá umožňuje pochopiť prepojenie všeobecného so špecifickým.

V časti *O fyzickej výchove* sa Kant venuje i problematike osvojovania si poznatkov učiva. V jazykovej výučbe uprednostňuje učenie sa živým kontaktom s jazykom a osvojovanie si slovnej zásoby v kontexte pred metódou memorovania. Zdôrazňuje, že pamäť sa má zaťažovať len dôležitými vecami, ktoré majú vzťah k skutočnému životu. Pamäť a rozum je potrebné kultivovať zapamätaním si mien

z poviedok, čítaním, písaním, učením sa jazykov. Pri zaraďovaní predmetov do procesu učenia zastáva metódu postupnosti a vzájomnej spojitosti, postupovania od známeho k neznámemu. Preto Kant odporúča začať s botanikou, mineralógiou a popisom prírody, čo je podnetom pre kreslenie a modelovanie a vytvára základ pre osvojovanie si matematiky. Cestopisné poviedky vedú k politickej geografii. Od súčasného stavu na zemi je potrebné prejsť k popisu stavu zeme v minulosti – k dejinám. Vedomosti je nutné aplikovať pri vytváraní zručností (matematika). Je potrebné abstrahovať pravidlá, aby rozum nepostupoval mechanicky, ale uvedomele s používaním pravidiel. Keďže rozptýlenosť pokladá Kant za nepriateľa výchovy, upozorňuje na potrebu posilňovať koncentráciu. Kant zdôrazňuje dôslednosť postupovania pri výchove, vychovávatelia nesmú byť povolní – ak dieťaťu niečo sľúbia alebo odoprú, musia to dodržať.

Morálna kultúra (výchova) sa musí zakladať na maximách, nie na disciplíne. Dieťa sa musí naučiť konať podľa maxím, ktorých platnosť samo uznáva, a ktoré si človek sám utvára. Morálku chápe ako niečo sväté a vznešené a poslaním morálnej výchovy je vytvoriť charakter dieťaťa. Charakter dieťaťa spočíva v schopnosti konať podľa maxím, na začiatku školských maxím, potom maxím človečenstva. Pri formovaní charakteru dieťaťa je potrebné stanoviť veciam určitý plán, pravidlá (zákony), ktoré musia byť presne dodržiavané (napr. stanovenie režimu, ktorý zahŕňa čas na prácu, spánok, zábavu). K charakteru dieťaťa patrí poslušnosť, a to poslušnosť voči absolútnu, ale i múdrej a uznanej vôli vodcu. Dieťa musí vykonávať činnosti nielen na základe záľub a pozitívneho prístupu, ale mnohé mu musí byť nariadené ako povinnosť. Osvojenie si princípu podriadenia sa povinnosti je dôležité pre budúcnosť dieťaťa ako člena občianskej spoločnosti so svojimi povinnosťami.

Osobitnú pozornosť venuje Kant trestom. Neposlušnosť musí byť potrestaná, trest môže byť fyzického alebo morálneho charakteru. Pri morálnom potrestaní má dieťa pocítiť, že mu je odobratá potreba byť milovaným a váženým (odmerané, chladné správanie voči dieťaťu). Fyzický trest sa realizuje buď odobratím požadovaného alebo samotným vykonaním fyzického trestu. Fyzické tresty majú byť použité len v prípade neúčinnosti morálnych trestov. Pri trestaní musí dieťa pochopiť, že cieľom trestu je jeho zlepšenie. Tresty nesmú byť vykonávané s hnevom, v afekte, nesmú sa často opakovať, aby nezlomili vôľu dieťaťa, nespôsobili jeho rezignovanosť, alebo naopak, vzdorovitosť. Kant rozlišuje *poslušnosť* dieťaťa a dospelujúceho, pričom poslušnosť mladistvého, na rozdiel od dieťaťa, spočíva v pochopení a podriadení sa pravidlám povinnosti. Druhou základnou črtou vytvárania charakteru dieťaťa je jeho vychovávanie k *pravdivosti* (úprimnosti), tvoriacej najpodstatnejší charakterový rys. Treťou črtou charakteru dieťaťa je *spoločenskosť a družnosť*. Je potrebné, aby dieťa pochopilo, že tu nie je len samé pre seba, ale je súčasťou spoločnosti. Deti musia byť vychovávané v takých veciach, ktoré sú primerané ich veku. Nesmú byť zavčasu premúdrené a slepo napodobňovať. Majú sa vystríhať pred afektovaním, samolúbosťou a podliehaním módnym manieram.

IV. O praktickej výchove

K praktickej výchove patria zručnosti, všemúdrost' a mravnosť.

Zručnosti musia byť dôkladné a musia sa stať návykom v spôsobe myslenia. Zručnosti sú podstatné pre charakter človeka. Zručnosti prináležia talentu.

Weltklugheit – 'všemúdrost'' je schopnosť svojej zručnosti predať, t.j. využívať ľudí k svojmu zámeru. Weltklugheit prináleží k temperamentu.

Mravnosť prináleží k charakteru. Je to príprava na múdru umiernenosť. Na vytvorenie dobrého charakteru je potrebné odstrániť náruživosť. Je treba naučiť sa strádať, prijímať odmietavé odpovede, zvyknúť si na odpor. Vytvorenie charakteru spočíva v pevnom predsavzatí niečo chcieť urobiť, a potom to aj skutočne realizovať. Keď človek niečo sľúbi, musí to aj dodržať, aj keby sám sebe v konečnom dôsledku uškodil. Ten, čo realizáciu svojich predsavzatí odsúva, v konečnom dôsledku neverí sám sebe a nezaslúži si úctu druhých. Pre formovanie morálneho charakteru dieťaťa je veľmi potrebné sprostredkovať mu potrebu rešpektovania princípu povinnosti, aplikovanom na príkladoch, ako i nariadeniami. Ide o povinnosť voči sebe samému a povinnosť voči iným. Človek musí byť umiernený, nesmie podliehať svojim žiadostiam a sklonom, má vo svojom vnútri dôstojnosť, ktorá ho pred všetkými ostatnými bytosťami zušľachtuje a jeho povinnosťou je dôstojnosť človečenstva vo svojej bytosti nezaprieť a zachovať ju. Dôstojnosť popiera všetkými druhmi neumiernenosti, ktoré ho znižujú na úroveň živočíšnej ríše, ďalej alkoholizmom, podlizavosťou, klamstvom. Pri povinnostiach voči iným je potrebné dbať na to, aby dieťa malo bázeň a úctu voči právam iných a adekvátne sa k nim aj správalo. Školám chýba katechizmus práva, ktorý by stanovoval, čo je správne, a čo nie. Keďže nerovnosť blahobytu ľudí sa vyskytuje na základe náhodných okolností, príležitostného šťastia, nie je zásluhou pomáhať chudobným, je to povinnosť. Dieťa musí byť upozornené na to, že sa nesmie hodnotiť na základe svojho porovnávania s inými, ale na základe vlastného rozumu. Porovnávanie s inými vedie k vzniku závidosti alebo nadradenosti. Dieťa nesmie ostatných zahanbovať, byť pyšné, má mať skromnú dôveru v seba, má ukázať svoj talent, ale nesmie byť pri tom bezočivé.

Všetky žiadostivosti človeka sú buď formálne (sloboda a vlastníctvo) alebo materiálne (vzťahujúce sa na objekt), žiadostivosti predstavy a pôžitku alebo sa vzťahujú na trvanie oboch ako elementov šťastia. K žiadostivostiam prvej skupiny patrí slávybažnosť, panovačnosť a chamtivosť, k druhej skupine patria pôžitky pohlavia (rozkoše), vecí (blahobytný život) alebo spoločenské žiadostivosti (zábava). Žiadosti tretieho druhu predstavuje láska k životu, k zdraviu, pohodlnosti (bezstarosťnosť). K nerestiam patria zlomyseľnosť, obmedzenosť, podlosť.

Podľa Kanta človek nie je od prírody morálnou bytosťou, nie je dobrý alebo zlý. Morálnou bytosťou sa stáva na základe rozumu, keď pochopí povinnosť a zákon a podriadi sa im. Vzhľadom na to, že človek je prírodnou bytosťou a podlieha svojim inštinktom a sklonom, morálne dobrý sa môže stať len na základe vlastného prinútenia, vlastným sebaformovaním. Výchova spočíva v tom, aby sa dieťaťu vo všetkom sprostredkovali správne dôvody a podali sa mu pochopiteľným a príjemným spôsobom. Dieťa sa musí naučiť, aby sa mu namiesto nenávidenia protivila oškľivosť a hlúposť, aby si vážilo samo seba a malo vnútornú dôstojnosť, a aby sa nehodnotilo na základe mienky iných, aby namiesto citov používalo rozum a namiesto pochmúrnej utrápenej zbožnosti bolo zbožné vo veselosti a dobrej nálade. Kant sa zamýšľal nad tým, akým spôsobom je potrebné sprostredkovať dieťaťu vieru v Boha.

Odporúča, aby pojem Boha bol deťom vysvetlený analogicky s otcom, ktorý nás opatruje a ochraňuje, pričom je potrebné poukázať na jednotu ľudí v porovnaní s rodinou. Viera v Boha má byť vysvetlená primeraným spôsobom, aby deti pochopili, že máme zákon povinnosti, niečo všeobecne platné, čo sa neriadi náladami ľudí. Kant chápe vieru ako niečo v nás, ako morálku aplikovanú na poznanie Boha. Viera musí byť spojená s morálkou. Chválospevy, modlitby, chodenie do kostola majú dať človeku novú silu, novú odvahu k zlepšeniu sa, alebo sú výrazom predstavy povinnosti srdca. Sú len prípravou na dobré dielo, nie sú dobrým dielom samým a najvyššiemu Stvoriteľovi sa môžeme páčiť len vtedy, keď sa vďaka viere staneme lepšími ľuďmi. Viera je najvyššou morálkou. Kant chápe svedomie ako zákon v nás, ktorého aplikáciou je naše konanie. Skutočné uctievanie Boha spočíva v konaní zosúladenom s Božou vôľou, a to musí byť sprostredkované deťom. Dieťa sa musí naučiť pociťovať pred Bohom bázeň ako pred pánom života a celého sveta, ako pred starostlivým otcom a sudcom. Za prejav Kantovej tolerancie a múdrosti pokladáme jeho odporúčanie, aby deti nehodnotili ľudí podľa ich náboženskej príslušnosti, pretože napriek rozličnosti cirkví existuje všeobecná jednota cirkví. Osobitnú pozornosť venuje Kant pohlavnému dozrievaniu mládeže. Zdôrazňuje, aby sa – na rozdiel od výchovy v minulosti – o tejto tabuizovanej téme s deťmi rozprávalo (približne od 13.-14. roku života). Keďže povinnosťou človeka je, aby sa o svoje deti vedel postarať, má mladík napriek fyzickej potrebe začať s pohlavným životom až po svadbe, až keď je schopný splniť si povinnosť byť dobrým človekom, a tým si splniť i povinnosť voči spoločnosti – byť dobrým občanom. V období dospievania, v čase vstupu do spoločnosti, Kant odporúča, aby bolo mladíkom sprostredkované poznanie o rozdieloch stavov a nerovnosti ľudí. Mladistvým sa musí poukázať na to, že nerovnosť ľudí je zriadenie, ktoré vzniklo na základe toho, že si človek chcel vytvoriť a udržať výhody pred inými. Mladistvým treba postupne vysvetliť, že napriek občianskej nerovnosti sú si ľudia rovní. V tomto veku je potrebné sprostredkovať mladistvým nutnosť trpezlivosti pri práci, vyrovnanosti nálad, dôležitosť konania na základe princípu povinnosti. Je nutné i vysvetliť lásku človeka k iným a svetoobčianske zmýšľanie. „*V našej duši je niečo, čím sa zaujímame o seba samých, o druhých, s ktorými sme vyrastali, ale máme sa zaujímať i o to, čo je najlepšie pre svet. Mali by sme sa tešiť zo svetového dobra, i keď neprináša výhody vlastnej krajine alebo človeku samému*“ (Kant In Rink, 1803, s. 47). Treba vysvetliť mladým, aby pôžitkom zábavy prikladali malú hodnotu, nesplnia totiž to, čo sľubujú. Je potrebné pripraviť mladistvých na to, že na konci života budú musieť urobiť zúčtovanie so sebou samým, týkajúce sa hodnoty vlastného prežitého života.

Záver

Po preštudovaní spisu I. Kanta *O pedagogike* pokladáme za vhodné citovať Schopenhauerov výrok: „*Kantova náuka vyvoláva v každej hlave, čo ju pochopila, fundamentálnu zmenu, ktorá je taká veľká, že sa môže pokladať za duchovné znovuzrodenie*“ (Schopenhauer In Kraus, 1993, s. 7).

Kantove prednášky *O pedagogike* nie sú uceleným pedagogickým spisom, nezahŕňajú mnohé oblasti výchovy (napr. vplyv rodiny, prostredia, citovú výchovu), nie sú ani didaktickým spisom a návodom pre učenie. Ide v nich predovšetkým o syntézu filozofického myslenia Kanta aplikovaného na výchovu a vzdelávanie detí a mládeže. „*V osvietenstve vystupuje vzdelávanie v mnohých významoch ako obraz,*

forma, kultivovanie duše, formovanie. Bildung sa zvyčajne prekladá ako vzdelávanie (die Ausbildung) alebo ako kultúra (die Kultur) avšak u Kanta sa Bildung vyznačuje oveľa širším významom. 'Ausbildung' rozširuje o aktívnu činnosť seba-formovania a duchovného vytvárania individua a 'Kultur' naberá aj sociálny a historický rozmer“ (Kyslan, 2010, s. 278). Kant však vzdelávanie chápe v omnoho širších súvislostiach, nejde iba o vzdelávanie jedinca v konkrétnom čase a priestore, ide o vzdelávanie jedinca a ľudského druhu v perspektíve dosiahnutia určeného poslania ľudstva. Základným pravidlom na dosiahnutie tohto cieľa sa stáva princíp povinnosti, zvnútornený morálny imperatív v nás. Nepochybniteľný hlas svedomia, ktorý nás učí konať v zmysle povinnosti, v súlade s univerzálnou pravdou Prozreteľnosti, ktorá i napriek dočasnému osobnému neprospechu predstavuje absolútne dobro. Kant prikladá dôležitosť vlastnému, i keď vychovávateľmi usmernenému sebaformovaniu jedinca. Prejavom sociálnej spravodlivosti Kanta je jeho požiadavka sprostredkovať vychovávaným myšlienku rovnosti ľudí, napriek ich vonkajšej občianskej nerovnosti. Pomoc chudobným nepokladá za zásluhu, ale za povinnosť. Cieľom výchovy je výchova slobodného jedinca, zdravo sebavedomého, ale zároveň i skromného, jedinca schopného presadiť sa v spoločnosti, nie však na úkor druhých. Jeho motto výchovy: „Svet je dostatočne veľký pre všetkých“, je vyjadrením tolerancie a rešpektovania práv a dôstojnosti človečenstva. Keďže človek je najvyššou bytosťou prírodného sveta, jeho úlohou je rešpektovať mravný zákon v nás, potláčať zmyslosť i sebeckosť, a týmto prekonaním dosiahne jedinec pocit vlastnej sebaúcty, dôstojnosti a v konečnom dôsledku prispieva k dosiahnutiu svetového dobra. Kant vyzdvihuje prirodzenosť výchovy, a to tak fyzického, ako i duševného rozvoja dieťaťa. V zmysle kalokagatie požaduje rovnomerný rozvoj tela i duše. Zdôrazňuje potrebu formulovania správnych cieľov, ale i kladenia si a následného splňania dobrých predsavzatí. Kant pripisuje výchove dieťaťa k pracovitosti veľký význam. Veľkú dôležitosť pripisuje i dôslednosti pri výchove zo strany vychovávateľa – to, čo bolo raz povedané, nesmie byť odvolané, i napriek vzniknutému neprospechu pre vychovávateľa. Kantove myšlienky prezentované v jeho prednáškach sú vhodným a dodnes aktuálnym čítaním pre pedagógov a vychovávateľov, sú pre nás výzvou i upozornením.

Zoznam použitej literatúry:

KANT, I. *Kritika praktického rozumu*. Bratislava : Spektrum, 1990. 180 s. ISBN 80-218-0051-8.

KRAUS, W. Predslov. In KANT, I. *Zmysel tvojho života*. Bratislava : Archa, 1993. 112 s. ISBN 80-7115-054-1. s. 7-14.

KYSLAN, P. *Výchova k svetoobčianstvu – Kantov pojem Bildung*. [online]. [cit. 2011-10-16] Dostupné na internete: <www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec2/pdf_doc/25.pdf>.

RINK, T. (ed.): *Immanuel Kant: Über Pädagogik*. Königsberg: Fridrich Ncolovius, 1803. Dostupné na internete: <http://de.wikisource.org/wiki/Über_Pädagogik> .

REBLE, A. *Dejiny pedagogiky*. Bratislava : SPN, 1995. 295 s. ISBN 80-08-02011-3.